

ΜΕΣΣΙΑΝΙΚΑΙ ΚΑΙ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΡΟΣΔΟΚΙΑΙ ΤΗΣ ΜΕΣΟΔΙΑΘΗΚΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (200 π.Χ.-100 μ.Χ.)

Υ Π Ο
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΡΟΣΔΟΚΙΑΙ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑΪΚΟΥ ΛΑΟΥ— ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ

1. Ἡ πεποιθήσις τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰαχβὲ ἰδιαιτέρας ἐκλογῆς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸ προφητικὸν κήρυγμα.

Ἡ καθόλου ἱστορικὴ ζωή, πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ, τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μετὰ τῆς πεποιθήσεως ὅτι εἶναι λαὸς κεκλημένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μετ' ἰδιαιτέρας φροντίδος. Ὁ Ἰαχβὲ, κατὰ τὴν βαθυτάτην ταύτην πεποιθήσιν τοῦ Ἰσραὴλ, «ἐνεργεῖ κατὰ σκοπὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ»¹ καὶ ἀσφαλῶς ἐν τῇ ἀγαθότητι καὶ πιστότητι Αὐτοῦ κατευθύνει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα συμφῶνως πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ σχέσιν μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ, μὲ σκοπὸν τὴν τελικὴν ἐκπλήρωσιν τῶν δοθεισῶν ἐπαγγελιῶν εἰς τὸν ἐκλεκτὸν λαόν. Ἡ ἐκπλήρωσις δὲ αὕτη τῶν θείων ἐπαγγελιῶν συνεπάγεται βεβαίως τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰσραὴλ πιστὴν τήρησιν τῶν ὅρων τῆς διαθήκης. Οἱ καιροὶ εὐδαιμονίας καὶ ἡ κραταιώσις τοῦ Ἰσραὴλ, διὰ τῆς συντριβῆς τῆς δυνάμεως τῶν ἐχθρῶν θὰ ἔλθουν ἀσφαλῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐφ' ὅσον συνεργεῖ καὶ ὁ Ἰσραὴλ διὰ τῆς ὑποταγῆς αὐτοῦ ἐν τῇ θείᾳ θελήσει, κατὰ τὰς συμφωνίας τῆς διαθήκης.

Ἡ πεποιθήσις αὕτη περὶ ἐκπληρώσεως τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ ἀπαντᾷται εἰς πολὺ παλαιὰ στρώματα τῆς φιλολογίας τοῦ Ἰσραὴλ². Ὁ ἐσχατολογικὸς οὗτος προσανατολισμὸς καλλιεργεῖται ἐξ ὑπαρχῆς ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαιρας τοῦ συγκεκριμένου Νόμου, ὃν δίδει ὁ Ἰαχβὲ πρὸς τήρησιν ὑπὸ τοῦ λαοῦ Αὐτοῦ, ὡς διαφαίνεται ἐν τοῖς κειμένοις τῆς Π. Διαθήκης. Σκοπὸς τοῦ Νόμου τούτου, τοῦ ἐκπεφρασμένου ἐν τῷ πλήθει κανόνων καὶ ἐντολῶν, εἶναι ἡ ἐκ τῆς τηρήσεως ἀμοιβή, κατὰ τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας καὶ τῆς θείας ἐπαγγελίας. Ἡ ἀμοιβή

1. Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἐσχατολογία, ἄρθρον ἐν Θ.Η.Ε., τόμος 5ος, Ἀθήναι 1964, στ. 934.

2. Πρβλ. Γεν. κεφ. 49, εὐλογία τοῦ Ἰακώβ· Ἀριθμ. κεφ. 23-24, εὐλογία τοῦ Βαλαάμ· Δευτ. κεφ. 33, εὐλογία τοῦ Μωϋσέως· Κριτ. κεφ. 5· Ψαλμ. 68 (Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 934).

αὕτη ἀναμένεται ἀσφαλῶς νὰ δοθῆ καὶ εἰς τὸν λαὸν ὡς σύνολον καὶ εἰς τὰ κατ' ἰδίαν ἄτομα κατὰ τὰς παλαιότερας καὶ μεταγενεστέρας ἀντιλήψεις τῆς Π. Διαθήκης³. Πάντως ἡ ἀμοιβὴ τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἡ δόξα ἀφοροῦν μόνον τὸν ἐκλεκτὸν λαόν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐνδιαφέρονται κυρίως τὰ ἀρχαιότερα κείμενα τῆς φιλολογίας τοῦ Ἰσραήλ, καθ' ὅτι βασικῶς ἀδιαφοροῦν διὰ τὴν τύχην τῶν ἄλλων ἔθνων⁴.

Ἡ ἱστορία ὅμως πολλακίς ἐκινήθη τόσον διαφόρως πρὸς τὰς ἐπαγγελίας καὶ πρὸς τοὺς πόθους τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς ἀντὶ νὰ ὑψωθῆ καὶ νὰ δοξασθῆ κατῆλθεν εἰς καταστάσεις δουλείας, αἰχμαλωσίας καὶ φρικτῶν ταπεινώσεων· ἀντὶ τῆς εὐδαιμονίας ἐγεύθη στερήσεων καὶ ταλαιπωριῶν καὶ ἐκινδύνευσε μέχρις ἀφανισμοῦ. Εἰς τοιαύτας ἐποχὰς κρίσεως ἔρχεται ἡ ἐσχατολογικὴ προσδοκία νὰ ἀναπτερώσῃ τὸ φρόνημα καὶ νὰ ὑπενθυμίσῃ τὰς θείας ἐπαγγελίας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὰς συμφωνίας θὰ ἐκπληρωθοῦν. Ἡ ἐσχατολογικὴ ἐλπίς εἰς τοιαύτας στιγμὰς λαμβάνει μεγάλην σπουδαιότητα εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἐποχὰς ὑλικῶν ἀγαθῶν, τροπαιοφόρων νικῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν, εὐδαιμονίας καὶ εἰρήνης, ὅτε αἱ προσδοκίαι δὲν εἶχον οὐδεμίαν σημασίαν.

Εἰς ἐποχὰς κρίσεως, ἐθνικῶν περιπετειῶν καὶ ἀπελπισίας τοῦ λαοῦ, ἔρχεται τὸ προφητικὸν κήρυγμα νὰ ὑπενθυμίσῃ ἀφ' ἑνὸς τὰς θείας ἐπαγγελίας τῆς διαθήκης καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν ἐν τῷ μέλλοντι καὶ νὰ ψέξῃ ἀφ' ἑτέρου τὸν λαὸν διότι ἐλησμόνει τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας καὶ παρέβαινε τὰ διαταχθέντα ἐκ τοῦ Νόμου. Ἡ προφητικὴ φωνὴ ἀναζωπυροῦ οὕτω τὴν πίστιν εἰς τὸν Ἰαχβὲ καὶ διὰ τῶν ἐλπίδων στηρίζει τὸ πεπτωκὸς φρόνημα ἐν τοῖς χαλεποῖς τοῦ ἔθνους καιροῖς.

Ἡ πεποιθήσις τῆς ἰδιαίτερας σχέσεως Ἰσραήλ καὶ Ἰαχβὲ καὶ ἡ ἔμφασις διὰ πιστότητα εἰς τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραήλ, αἵτινες καλλιεργοῦνται διὰ τῶν μηνυμάτων Αὐτοῦ, τῶν προσκομιζομένων ὑπὸ ἐκλεκτῶν τοῦ Θεοῦ προφητῶν, διαμορφοῦν τὸν τρόπον σκέψεως, τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως, καθὼς καὶ τὰς ἐσχατολογικὰς προσδοκίας τοῦ Ἰσραήλ διὰ μίαν μέλλουσαν ζωὴν εὐδαιμονίας καὶ δόξης⁵.

3. Πρβλ. Emil Schürer, A History of the Jewish People in the time of Jesus Christ, Division II, τόμ. II, Edinburg 1901, σελ. 128.

4. Πρβλ. Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἐσχατολογία, ἐν Θ.Η.Ε., στ. 935.

5. Πρβλ. R.H. Charles, A Critical History of the Doctrine of a Future Life in Israel, in Judaism and in Christianity, London, 1913², σελ. 157. Ὁ R. H. Charles εἶναι εἰς ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων Ἀγγλοσαξόνων ἐρευνητῶν τῆς ἀποκρύφου καὶ ἀποκαλυπτικῆς Ἰουδαϊκῆς φιλολογίας καὶ τῆς καθόλου Ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας (Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἡ Ἰουδαϊκὴ Ἐσχατολογία τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης, Ἀθῆναι 1956, σελ. 20). Βλ. ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἔργων αὐτοῦ καὶ τὰ κάτωθι: Religious Development between the Old and the New Testaments, London 1914· Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament, τόμ. I καὶ II. Oxford 1913.

Αἱ ἐσχατολογικαὶ προσδοκίαι, ὡς ἐκφράζουσαι ἐν οὐσιῶδες μέρος τῆς πίστεως, εἶναι ἐξαιρετικῶς παλαιαί⁶. Ἰδιαιτέρως ἡμῶς κατὰ τοὺς δύο τελευταίους πρὸ Χριστοῦ αἰῶνας, ἤτοι 200 π.Χ. ἕως 1 μ.Χ., ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις τῶν Ἰουδαίων στρέφεται μετ' ἐντάσεως πρὸς τὸ μέλλον καὶ τοποθετεῖ εἰς τὸ κέντρον πλέον τῶν ἐνδιαφερόντων αὐτῆς τὰς ἐσχατολογικὰς προσδοκίας. Τὸ σύνολον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, παρουσιάζει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὰς ἐντόνους ἐκείνας τάσεις ἀναζητήσεως ἐλπίδων. Μόνον οἱ Σαδδουκαῖοι καὶ τὸ ἱερατεῖον ἐν γένει παραμένουν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν ἀρχαίαν νομικὴν θρησκευτικὴν παράδοσιν, ἐκείνην τῆς Πεντατεύχου, καὶ παρουσιάζονται ὡς νὰ μὴ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην νὰ καταφύγουν εἰς τινὰ μελλοντικὴν ἐλπίδα δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τὸ ἔθνος⁷. Αἱ ἄλλαι ὅμως μερίδες τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἀκολουθοῦσαι τὰς γενικὰς θρησκευτικὰς τάσεις καὶ ἐκφράζουσαι τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς των, χωρὶς νὰ ἀρνηθοῦν τὸν Νόμον καὶ χωρὶς νὰ παραθεωρήσουν τὴν ἀξίαν τῆς τηρήσεως αὐτοῦ διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀσφάλειαν καὶ διὰ τὴν θρησκευτικὴν βεβαιότητα, ἀποδέχονται μετὰ πολλοῦ ἐνθουσιασμοῦ, πρὸ τῶν δυσκόλων καὶ τραγικῶν συνθηκῶν τῆς ἐποχῆς, τὸ προφητικὸν κήρυγμα περὶ μελλούσης ἀπολυτρώσεως⁸.

Ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἐπανεπιλημμένως διῆλθεν ἐκ τῶν στενῶν ἀτραπῶν τῆς Ἰστορίας. Ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς τὸν Ἰαχβέ, ἐκπεφρασμένη νῦν, ὡς εἶναι φυσικόν, διὰ νέας σκέψεως καὶ συγχρόνου ὁρολογίας τῶν τάσεων τῆς ἐποχῆς τῶν δύο τελευταίων πρὸ Χριστοῦ αἰῶνων, εἰς μίαν πίστιν διὰ ζωὴν αἰώνιαν, δὲν ἠδύνατο νὰ δεχθῆ ὅτι ὁ θάνατος, ἡ καθημερινὴ αὐτοῦ ἀπειλή, εἶναι τὸ τέλος τῶν ἐλπίδων του καὶ ἡ διάψευσις τῆς πίστεώς του. Οὔτε ἠδύνατο νὰ παραδεχθῆ εἰσέτι ὅτι οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, οἱ ἄγιοι τοῦ Ἰσραὴλ, ἔχουν ἀπολεσθῆ. Ἐντὸς τῶν ἱστορικῶν πραγματικοτήτων ὁ Ἰσραὴλ βεβαιοῦται καὶ διὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα καὶ ἀναμένει τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἐκλεκτοῦ, τοῦ μελλοντικοῦ Βασιλέως, διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν προσδοκιῶν αὐτοῦ. Αὕτη ἐξ ἄλλου ἦτο καὶ ἡ φωνὴ τῆς παραδόσεως, τὸ προφητικὸν κήρυγμα. Μὲ τὴν μόνην διαφορὰν ὅτι τὸ προφητικὸν τοῦτο κήρυγμα περὶ μελλούσης ἀπολυτρώσεως ὑπόκειται ἐν τῷ παρόντι εἰς

6. Ὁ Martin Buber, εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ *Das Kommende, Untersuchungen zur Entstehungsgeschichte des Messianischen Glaubens*, Berlin 1936, τοποθετεῖ χρονολογικῶς τὴν γένεσιν τῆς Μεσσιανικῆς ἐλπίδος ἐξαιρετικῶς ἔνωρις. Ἀνάγει ταύτην εἰς τὴν περίοδον τῶν Κριτῶν. Μετ' αὐτοῦ συμφωνεῖ, ἐκ τῶν νεωτέρων καὶ ὁ H. J. Schoeps (πρβλ. τὸ ἔργον αὐτοῦ *Paul-The Theology of the Apostle in the light of the Jewish Religious History*, Philadelphia 1961, σελ. 89, σημ. 1). Ἀντίθετον γνώμην ἔχει ὁ S. Mowinkel, ἐν τῷ γνωστῷ αὐτοῦ ἔργῳ, *He that Cometh*, Oxford 1956, καὶ παλαιότερον ὁ J. Wellhausen, ἐνῶ ὁ H. Gressmann θεωρεῖ τὰς ἐσχατολογικὰς προσδοκίας ὡς γεγονὸς τῆς πίστεως τοῦ Ἰσραὴλ ἐμφανισθεῖσας κατὰ τοὺς προ-προφητικὸς χρόνους καὶ ἀνάγει αὐτὰς τοῦλάχιστον εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Δαυὶδ (πρβλ. *Der Messias*, Gottingen 1929, σελ. 172 ἔξ.).

7. Πρβλ. Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἰστορία τῶν Χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης (Σημειώσεις παραδόσεων). Μέρος Α', Θεσσαλονίκη 1968, σελ. 131.

8. Πρβλ. Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Αὐτόθι.

ώρισμένες μεταβολάς. Αἱ μεταβολαὶ αὗται, οὐσιώδεις εἰς ὠρισμένα σημεῖα⁹ τοῦ κηρύγματος, κατέστησαν ἀναγκαῖαι καὶ ἐκ τῆς πολυκυμάντου ζωῆς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Βαβυλωνίων αἰχμαλωσίαν χρόνους καὶ ἐκ τῆς καθόλου ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς θεολογικῆς σκέψεως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην¹⁰.

2. Ἡ ἐλπίς τῆς μελλοντικῆς ἀμοιβῆς ἐκ τῆς τηρήσεως τοῦ Νόμου καὶ ὁ φόβος τιμωρίας ἐκ τῆς ἀθετήσεως αὐτοῦ.

Τὸ βλέμμα τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας καὶ εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἰδιαίτερος ἐστραμμένον εἰς τὸ μέλλον, ὡς εἴπομεν. Ἡ στροφὴ ὅμως αὕτη πρὸς τὸ μέλλον δὲν εἶναι μία νέα ἀναζήτησις πάντοτε, ἀλλὰ οὐσιαστικῶς μία νοσταλγία τοῦ παρελθόντος. Μία νοσταλγία, ἥτις πολλὰκις ἐξεφράσθη διὰ θυσιῶν καὶ δι' αἰμάτων¹¹. Τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα¹² τῶν εὐσεβῶν Ἰουδαίων τῆς ἐποχῆς, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Μακκαβαίων δηλοῦν τοῦτο τὸ γεγονός καὶ ἐκφράζουν κατὰ τὸν πλέον δραματικὸν τρόπον τὴν πρὸς τὸ μέλλον ἐσχατολογικὴν φορὰν ἐν τῇ νοσταλγίᾳ τοῦ χρυσοῦ παρελθόντος. Ἡ ἱστορικὴ συνειδησις τῆς παλαιᾶς δόξης τοῦ Ἰσραὴλ συγκεντρώνει πάντα τὸν λαὸν περὶ τὸν Νόμον, ὡς τὸ μόνον βέβαιον καὶ ἀσφαλὲς σημεῖον ἐκκινήσεως διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἐλπίδων, διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν προφητειῶν. Ἡ σπουδὴ τοῦ Νόμου καὶ ἡ γνῶσις τῶν ὑπὸ τῶν Προφητῶν ἐξαγγελθέντων γεννᾷ τὴν σταθερὰν ἐλπίδα καὶ ἀναζωπυροῖ τὴν πίστιν τῆς συντόμου καὶ ὀλοκληρωτικῆς πληρώσεως τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ¹³. Ὁ Νόμος, μὲ τὴν ὅλην περὶ αὐτοῦ θεολογίαν τῆς ἀμοιβῆς καὶ τιμωρίας, γίνεται καὶ πάλιν ὁ ἄξων συγκεντρώσεως τῆς νοσταλγίας τῶν ἱστορικῶν ἐμπειριῶν τοῦ

9. Ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς κατὰ τοὺς παλαιδιαθηκικοὺς χρόνους, ὑπὸ τὴν ὕψηλὴν καθοδήγησιν τῆς διδασκαλίας τῶν Προφητῶν, γνωρίζομεν ὅτι ἀνέμενε οὐσιαστικῶς πνευματικὸν Μεσσίαν διὰ τὴν λυτρώσιν τὸν λαὸν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ τοῦ ἡθικοῦ κακοῦ. Δραματικὰ ὅμως ἱστορικὰ γεγονότα, ὡς ἡ ὑποδούλωσις τοῦ κράτους εἰς τοὺς Βαβυλωνίους καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα αἰχμαλωσία (586-538 π.Χ.), ἡ ἐπ' αὐτῶν κυριαρχία τῆς Περσικῆς δυνάμεως (532-323 π.Χ.), ἡ ὑποταγὴ τῶν εἰς τὸν Μέγ. Ἀλέξανδρον, τοὺς Διαδόχους καὶ Ἐπιγόνους αὐτοῦ (323-63 π.Χ.) καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία (63 π.Χ. καὶ ἐξ.) «σπουδαίως συνετέλεσεν ἵνα λάβουν νέον περιεχόμενον αἱ ἐλπίδες καὶ αἱ προσδοκίαι τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ» (Γ.Χ. Ρηγοπούλου, Ἡ περὶ Μεσσίου πίστις τῶν ἐρημιτῶν τοῦ Khirbet Qumran (Διατριβή), Ἐν Ἀθήναις 1967, σελ. 20).

10. Πρβλ. Σ. Χ. Ἀγουρίδου, Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης, σελ. 131, 132.

11. Πρβλ. Daniel-Rops, Histoire Sainte, Jesus en son temps, 1945, σελ. 87.

12. Ἡ Μακκαβαϊκὴ κυρίως ἐπανάστασις τοῦ 66 μ.Χ. καὶ αἱ ἐξεγέρσεις τοῦ 130 μ.Χ. διὰ τὴν ἱστορικὴν τοποθέτησιν τῶν γεγονότων ἀπὸ τὸ 175 π.Χ. καὶ ἐνεῦθεν βλ. R.H. Pfeiffer, History of New Testament Times, With an Introduction to the Apocrypha, New York 1949, σελ. 9 ἐξ.

13. Πρβλ. Μ.Α. Σιώτου, Ἱστορία καὶ Ἀποκάλυψις κατὰ τὴν Ἐπιστήμην τῆς Κ. Διαθήκης, Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 36.

παρελθόντος, ἀλλὰ, παραδόξως, ἕνεκα καὶ τοῦ πιεστικοῦ του βάρους αἰτία δι' ἀναζήτησιν διεξέδδων.

Ἡ ἐλπίς εἰς τὴν μελλοντικὴν ἀμοιβὴν, ἐκ τῆς τήρησεως τοῦ Νόμου, εἶναι ἐν χαρακτηριστικὸν ἔντονον καὶ τῶν χρόνων τούτων. Ὁ Νόμος καὶ ἡ πιστὴ τήρησις αὐτοῦ ἔθεωρεῖτο πάντοτε ὡς μία σπουδαιοτάτη θρησκευτικὴ ὑποχρέωσις διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας¹⁴. Ἡ ἔντασις αὕτη ἐκφράζεται καὶ ἐν τῇ βεβαιότητι τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ δι' ἐν καλύτερον μέλλον. Οὕτως ἡ τήρησις τοῦ Νόμου καὶ ἡ πίστις εἰς αὐτὸ τὸ καλύτερον μέλλον γίνονται τὰ ὅρια ἐντὸς τῶν ὁποίων κινεῖται ἡ ὅλη θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Μόνον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐλπίδος ταύτης διὰ μίαν μελλοντικὴν ἀμοιβὴν δύναται ὀρθῶς νὰ κατανοηθῇ ἡ θερμότης καὶ ἡ πιστότης τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὸν Νόμον. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου λέγει, ὅτι οἱ Ἰσραηλίται «ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν»¹⁵. Ὁ ζῆλος οὗτος διὰ τὴν πιστὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Νόμου, ἐν τῇ καθημερινῇ ζωῇ, ἐνισχύεται καὶ δικαιώνεται διὰ τῆς ἐντάσεως τῆς ἐλπίδος εἰς τὴν μελλοντικὴν δόξαν¹⁶. Ὁ ζῆλος διὰ τὸν Νόμον δὲν ἦτο χαρακτηριστικὸν μόνον μιᾶς τάξεως μεμορφωμένων ἀνθρώπων. Ἦτο ἐκφρασις ζωῆς ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ. Ἐπομένως καὶ ἡ ἐλπίς τῆς ἀμοιβῆς ἦτο κεντρικὸν γεγονός τῆς πίστεως καὶ τοῦ πλέον ἀπλοϊκοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι καὶ ὁ κοινὸς Ἰσραηλίτης ἀνθρώπος ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ τί ὁ Νόμος διέτασεν. Καὶ οὐχὶ μόνον νὰ γνωρίζῃ καλῶς καὶ ἐπακριβῶς τοῦτον, ἀλλὰ καὶ νὰ πράττῃ αὐτόν¹⁷. Τὴν καθολικὴν ταύτην γνῶσιν καὶ βίωσιν τοῦ Νόμου ἐπετύγχανον κυρίως, διὰ τῆς προγραμματικῆς καὶ ἐπιμόνου διδασκαλίας αὐτοῦ ἐντὸς τῆς οἰκογενείας ἐκ τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα, διὰ τῆς ὅλης ἐκπαιδεύσεως ἐν τοῖς σχολείοις καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τῆς γενικῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς ἐν ταῖς Συναγωγαῖς. Ὡς ἐκ τούτου καθίσταται φανερόν ὅτι ἡ καθόλου ζωὴ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἐστρέφετο περίξ τοῦ Νόμου. Καὶ ἦσαν ἔτοιμοι ἅπαντες νὰ στερηθοῦν τὰ πάντα, ἀρκεῖ ὁ Νόμος νὰ τύχῃ τῆς πιστῆς ἐφαρμογῆς, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Ἰωσήφορος: «κἂν πλούτου καὶ πόλεων καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν στερηθῶμεν, ὁ γοῦν Νόμος ἡμῖν ἀθάνατος διαμένει»¹⁸. Ὁ ζῆλος οὗτος διὰ τὸν Νόμον ἐγίγνετο ὁλονὲν καὶ φλογερώτερος διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν προφητικῶν ἰδεῶν περὶ θείας ἀνταποδόσεως. Ἡ συμφωνία μεταξὺ τοῦ Θεοῦ, τοῦ χορηγοῦ τοῦ Νόμου, καὶ τοῦ λαοῦ, τοῦ ἐντελλομένου τὴν μετ' ἐνθουσιασμοῦ τήρησιν αὐτοῦ, θὰ πραγματοποιηθῇ. Οὕτω, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν προφητῶν εἶναι θεμελιωμένη ἐπὶ δύο ἀρχῶν: ἐπὶ τῆς ὑποσχέσεως τῆς ἀνταποδόσεως καὶ τῆς τελι-

14. Πρβλ. Μ. Α. Σιώτου, *Μαθήματα Βιβλικῆς Ἱστορίας καὶ Θεολογίας* (Σημειώσεις), *Τεύχος Α'*, Ἐν Ἀθήναις (ἄνευ χρονολογ.), σελ. 53.

15. Ρωμ. 10:2.

16. Βλ. καὶ E. C. Dewick, *Primitive Christian Eschatology*, Cambridge 1912, σελ. 48.

17. Emil Schürer, *A History of the Jewish People*, σελ. 90.

18. Ἰωσήφου, Ἰουδ. Πόλεμ., II, 38.

κῆς ἐκπληρώσεως τῶν συμφωνιῶν τῆς διαθήκης. Ἡ πρώτη Ἑβραϊκὴ διδασκαλία περὶ τῶν ἐσχάτων στηρίζεται ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας τῆς ἐκπληρώσεως αὐτῶν τῶν δύο ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνεφέρθησαν. Εἰς τοὺς πρὸ-προφητικούς χρόνους δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐνδιεφέρετο διὰ τὸν τελικὸν προορισμὸν τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ οἱ προφῆται ἐκήρυξαν ὅτι αὐτὸς ὁ κόσμος θὰ λάβῃ τέλος διὰ τῆς μεγάλης ἡμέρας τῆς Κρίσεως. Μετ' αὐτῆς ἄρχεται νέα ἐποχὴ. Ἐνταῦθα οἱ προφῆται παρουσιάζονται ὡς οἱ πρῶτοι ἐσχατολογικοὶ διδάσκαλοι τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραήλ¹⁹.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἐκπληρώσεως τῆς διαθήκης καὶ τῆς ἀμοιβῆς διὰ τὴν πίστην τήρησιν τοῦ Νόμου, ὑπάρχει καὶ ἡ τιμωρία δι' ἐκείνους διὰ τοὺς ὁποίους ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι νόμος ζωῆς. Τὴν παράβασιν ταύτην τοῦ Νόμου θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ τιμωρία καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν ἀντιστοίχως ἡ ἀμοιβή, ἡ ἀνταπόδοσις. Ἡ τιμωρία καὶ ἡ ἀμοιβή, τὰ δύο ταῦτα εἶναι γεγονότα τῆς παρουσίας ζωῆς, θὰ λάβουν ὅμως τὴν ἐκπλήρωσιν των εἰς μίαν μελλοντικὴν ζωὴν. Ὁ Ἰσραήλ, ὡς ἔθνος καὶ ὡς ἄτομα, διὰ τὴν πιστὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ Νόμου, θὰ ἀνταμειφθῇ ἐξ ὀλοκλήρου διὰ ζωῆς εὐτυχίας, πέραν τοῦ κόσμου τούτου τῶν θλίψεων καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ Νόμου καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς καρπὸς τῆς μελλοντικῆς ἀνταποδόσεως ἦτο καὶ ἡ κυρία πηγὴ τοῦ ζήλου, ἣν ἀνεφέραμεν²⁰. Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον ἀσφαλῶς νὰ τονισθῇ ὅτι πολλάκις ὁ ζήλος οὗτος ἐξεφράζετο μόνον διὰ μιᾶς τυπικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐκπληρώσεως τοῦ Νόμου. Καὶ μία ζωὴ προσδεδεμένη αὐστηρῶς εἰς ἐξωτερικούς τύπους, ἄνευ τῆς πνοῆς τοῦ πνεύματος, παρουσιάζει ἐν τῷ τέλει καρποὺς νεκροῦς. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὸ «ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν», προσθέτει ἐμφαντικῶς, «ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν»²¹.

3. Αἱ ἱστορικαὶ συνθήκαι τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Ἔθνους.

Ἐκτὸς τῶν δύο ἀνωτέρω βασικῶν παραγόντων, τοῦ Νόμου καὶ τοῦ προφητικοῦ κηρύγματος, οἵτινες διεδραμάτισαν κεντρικὸν ρόλον εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν ἐσχατολογικῶν προσδοκιῶν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, συναντῶμεν ἐνταῦθα καὶ ἓνα τρίτον παράγοντα: τὸν ἱστορικοπολιτικόν. Αἱ βιοτικαὶ συνθήκαι καὶ αἱ πολιτικαὶ καταστάσεις, εἰς ἃς εἰσῆρχετο, ἐν τῇ ἱστορικῇ του πορείᾳ, ὁ λαὸς οὗτος, ἔπαιζον τὸν τρίτον τοῦτον ρόλον διὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν διαμόρφωσιν πλέον τῶν προσδοκιῶν αὐτοῦ. Πραγματικῶς, ὡς μᾶς βεβαιώνει ἡ σπουδὴ τῶν κειμένων καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραήλ γενικώτερον, αἱ ἐσχατολογικαὶ προσδοκίαι ὑπέστησαν μίαν συνεχῆ ἐξέλιξιν, ἰδιαίτερος κατὰ τὴν περίοδον πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐξέλιξις,

19. E.C. Dewick, Primitive Christian Eschatology, σελ. 38.

20. Πρβλ. Emil Schürer, A History of the Jewish People, σελ. 93.

21. Ρωμ. 10:2.

λοιπόν, τῆς μεσσιανικῆς ἐλπίδος ἐκινήθη σταθερῶς ἐντὸς τῆς ροῆς τῆς Ἱστορίας²², μὲ μίαν ἄμεσον ἐξάρτησιν ἐκ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων²³.

Ἡ ἱστορία μὲ τὰς ἐκάστοτε πολιτικὰς περιπετείας τοῦ ἔθνους ἀσκεῖ μίαν ἐκ τῶν ἔνδον ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς θρησκευτικότητος τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐσχατολογικὴ τάσις, ἣτις ἦτο ἐντονωτέρα εἰς μερικὰς περιόδους, ὀφείλει τὴν ἐξαρσιν αὐτῆς ἀκριβῶς εἰς ἰδιομόρφους πολιτικὰς συνθήκας. Ἡ σύνδεσις αὕτη τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου μετὰ τῶν πολιτικῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν παρέχει μίαν ἀληθῆ εἰκόνα τῶν ἐσχατολογικῶν πεποιθήσεων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀντιλήψεων αὐτοῦ περὶ τῶν ἐσχάτων. Ὡς ἐκ τούτου διὰ τὴν κατανόησιν πληρέστερον ἢ περὶ τῶν ἐσχάτων παρατηρουμένη ἐξέλιξις πρέπει νὰ θεαθῆ καὶ νὰ μελετηθῆ εἰς μίαν ἄμεσον ἀναφορὰν καὶ πρὸς τὰς πολιτικὰς ἐξελίξεις τοῦ ἔθνους. Ἐκάστη προσπάθεια μελέτης τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἐσχατολογίας ἐκτὸς τῆς διαμορφουμένης ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἀγώνων τοῦ ἔθνους καταστάσεως ἰσοδυναμεῖ πρὸς πλήρη παρανόησιν τοῦ νοήματος αὐτῆς²⁴.

Εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητον ὅποια διαφοροποιήσις συνετελέσθη ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ θρησκευτικῇ ζωῇ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ μετὰ τὴν Βαβυλώνιον αἰχμαλωσίαν. Αἱ νέαι δυσμενεῖς καὶ τραγικαὶ ἐθνικαὶ συνθήκαι ἐπηρέασαν βαθύτατα τὴν πίστιν καὶ ἰδιαίτερώς τὴν ἐλπίδα τοῦ Ἰουδαίου. Οἱ σκοτεινοὶ χρόνοι τῶν καταπίεσεων, τῶν δεινῶν καὶ τῆς βεβηλώσεως τῶν ἱερῶν τοῦ Ἰσραήλ, κυρίως κατὰ τὴν περίοδον τῶν Διαδόχων (Πτολεμαίων καὶ Σελευκιδῶν) καὶ τῶν Ρωμαίων, καθὼς καὶ ἡ ἐκ τῶν μακροχρονίων περιπετειῶν χαλάρωσις τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς ἐκπεσμὸς κυρίως τοῦ Ἱερατείου, δὲν δύνανται πάντα ταῦτα νὰ κατανοηθοῦν καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν ὑπὸ τοῦ ἐκλεκτοῦ τοῦ Θεοῦ λαοῦ. Ἡ μόνη πιστευτὴ ἐκδοχὴ διὰ τὸ κακὸν ποῦ ταλανίζει τὸν ἐκλεκτὸν λαὸν

22. Πρβλ. Emil Schürer, A History of the Jewish People, σελ. 129 καὶ 137.

23. Διὰ τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ ἐπηρεασμοῦ τούτου τῶν ἐσχατολογικῶν προσδοκιῶν ἐκ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων πρέπει τὸ θέμα νὰ θεαθῆ ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαιρας τῆς πίστεως, ὅτι ἡ παγκόσμιος Ἱστορία, καθὼς καὶ τὰ γεγονότα αὐτῆς εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ Θεοῦ (πρβλ. Ρωμ. 11, 33: "Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρῖματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ"). Ὁ Θεὸς καὶ δι' αὐτῶν τούτων τῶν γεγονότων καθοδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ σπεῖρει λόγους ἀληθείας, ἕως ὅτου ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ὅλης ἀληθείας «ἐν τῷ Ἰῆ Αὐτοῦ». Διότι, ἐὰν τὸ θέμα θεαθῆ ἐκτὸς τῆς ἱστορικῆς ταύτης παρουσίας τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ θεωρήσωμεν ὅλας αὐτὰς τὰς προσδοκίας ὡς καρπὸν ἀγαθῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ λαοῦ, ἀναλόγως τῶν συνθηκῶν ζωῆς αὐτοῦ καὶ ἐπομένως μυθοπλαστικὰς διηγήσεις τῆς προφητικῆς φαντασίας! ((Πρβλ. C.H. Dodd, The Parables of the Kingdom, London 1935, σελ. 206-210· A. Toynbee, A Study of History, London 1935, τόμ. I, σελ. 271 ἐξ· A. P. Hastoupis, The Conception of the Messiah in the Apocryphal Literature, Ἀνάτυπον, Athens 1952, σελ. 9. G. F. Moore, Judaism, in the First Centuries of the Christian Era, Cambridge 1927, τόμ. II, σελ. 323).

24. Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἐνώχ, ἦτοι ὁ χαρακτήρ τῆς περὶ τῶν ἐσχάτων διδασκαλίας τοῦ βιβλίου τοῦ Ἐνώχ, Ἀθήναι 1955, σελ. 29.

είναι, ότι ο Θεός του 'Ισραήλ απέσπυρθη εκ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς καὶ ἀπεκρῦβη εἰς τὰ βάθη τοῦ οὐρανοῦ. Διὰ τοῦτο «τὸ αἶσθημα τῆς παρουσίας καὶ τῆς ἐγγύτητος τοῦ Θεοῦ ἔχει κατ' οὐσίαν ἐκλείψει ἀπὸ τὸν 'Ιουδαϊσμόν»²⁵ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου γεννᾶται ἡ νέα ἐσχατολογικὴ προσδοκία ὅτι ὁ ἀποσυρθεὶς εἰς τὸν οὐρανὸν μόνος ἀληθὴς Θεός, ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων, θὰ ἀποστείλῃ, ἐν καιρῷ, τὸν Χριστὸν Αὐτοῦ, τὸν κεχρισμένον Μεσσίαν, διὰ νὰ λυτρώσῃ τὸν δυναστευόμενον αὐτοῦ λαόν. Ἡ ἐν τῷ παρόντι πολιτικὴ καταπίεσις τοῦ 'Ισραήλ διαμορφῶι τὴν ἐλπίδα ἐλευσεως τοῦ νέου ἀπογόνου τοῦ «οἴκου Δαυὶδ», ἵνα ἐπανασυστήσῃ τὴν παλαιὰν ἔνδοξον δυναστείαν. Ὁ Μεσσίας, «μὲ καθαρῶς πολιτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀποστολήν», ὡς ἀπεσταλμένος αὐτοῦ τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ, θὰ κυριαρχήσῃ τελικῶς, ἕνεκα τῶν θείων καὶ ἀκαταλύτων οὐρανίων ἰδιοτήτων αὐτοῦ, καὶ θὰ ἐγκαθιδρύσῃ, ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν αὐτοῦ βασιλείαν²⁶. Ἐπομένως ὁ Μεσσίας δὲν ἀνεμένετο μόνον ὡς πολέμαρχος ἐθνικὸς λυτρωτῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς θρησκευτικὸς ἀνακαινιστῆς τῶν ἐκπεσμένων θεσμῶν, ἰδιαιτέρως τοῦ 'Ιερατείου καὶ ὡς δημιουργὸς μιᾶς νέας ἐποχῆς θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς δόξης²⁷.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, δυνάμεθα πλέον νὰ ἐννοήσωμεν, διατὶ ἡ ἀποκαλυπτικὴ γραμματεία, παραδείγματος χάριν, ἐνεφανίσθη ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐξαιρετικῶς ταραχώδη περίοδον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ὅτε ἐπραγματοποιήθη ἡ μακκαβαϊκὴ ἐπανάστασις. Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς οὐσιαστικῶς χρονολογοῦνται αἱ πρῶται τῶν 'Αποκαλύψεων καὶ ὀλοκληροῦνται ἡ ὅλη ἀποκαλυπτικὴ γραμματεία ἐντὸς μιᾶς περιόδου ἐκ τῶν πλέον σημαντικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πλέον ταραχωδῶν ἐτῶν τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου²⁸.

Ἡ μελέτη τῶν πολιτικῶν περιπετειῶν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, πιστεύομεν, δύναται νὰ συμβάλῃ οὐχὶ μόνον εἰς τὴν κατανόησιν τῆς παρατηρουμένης ἐξελίξεως τῶν ἐσχατολογικῶν προσδοκιῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν διαφόρων προβλημάτων ἅτινα συσχετίζονται μετ' αὐτῆς τῆς ἐξελίξεως.

4. Ἡ ἐνιαία μορφή τῆς μεσσιανικῆς ἐλπίδος.

Ἡ πρώτη καὶ παλαιὰ μορφή μεσσιανικῆς ἐλπίδος, ἣτις ἐπαρουσιάσθη καὶ ἐξεφράσθη, ὡς πόθος τοῦ λαοῦ, ἵνα ἴδῃ ἐν καλύτερον μέλλον διὰ τὸ ἔθνος αὐτοῦ, ἐσυνεχίσθη μέχρι καὶ τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀδιακόπως, ἐμπλουτιζομένη ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει διὰ νέων στοιχείων. Τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος ἐπειδὴ

25. Μ. Α. Σιώτου, 'Ἱστορία καὶ 'Αποκάλυψις, σελ. 46 (βλ. αὐτόθι καὶ σημ. 1, ἔνθα συζητοῦνται αἱ ἀπόψεις, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου, τῶν G. Kittel, A. Knopf, P. Wernle καὶ R. Bultmann).

26. Πρβλ. Μ. Α. Σιώτου, 'Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 46.

27. Πρβλ. Γ. Χ. Ρηγοπούλου, 'Ἡ περὶ Μεσσίου πίστις, σελ. 20, καὶ τοῦ αὐτοῦ, 'Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ «ἐρχόμενος» Κύριος, 'Ανάτυπον, 'Αθήναι 1968, σελ. 6.

28. Πρβλ. Σ. Χ. 'Αγουρίδου, 'Ἐνώχ, σελ. 30.

εὐρίσκετο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ κόσμου τῶν ἔθνικῶν ἐκαλλιέργει ἐντόνως τὴν ἐλπίδα διὰ τὴν ἔλευσιν ἐνὸς δικαίου, σοφοῦ καὶ δυνατοῦ βασιλέως τοῦ οἴκου Δαυὶδ. Ὁ μαρτυρικός καὶ πολεμιστὴς μακκαβαῖος ἐκφράζει δυναμικῶς τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς μεγάλης προσμονῆς τοῦ λαοῦ διὰ μίαν νέαν χρυσὴν ἐποχὴν. Ὁ πολεμιστὴς πιστὸς τοῦ Νόμου ἐργάζεται καὶ ἀγωνίζεται ἵνα παρασκευάσῃ τὴν ἔλευσιν τοῦ Βασιλέως. Ὁ πολεμιστὴς ὡς πρόδρομος τοῦ τέλους εἶναι ἡ ἀληθὴς εἰκὼν, ἣτις ἀπεικονίζει ὀρθῶς καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ὁ ἀναμενόμενος βασιλεὺς θὰ εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, ὁ κεχρισμένος, ἀλλὰ καὶ ὠπλισμένος συγχρόνως δι' ὑπερφυσικῆς δυνάμεως. Ὁ Μεσσίας τῶν Προφητῶν λαμβάνει αὐτὴν τὴν συγκεκριμένην ἱστορικὴν ἀποστολὴν νὰ καταστή παντοκράτωρ καὶ κριτὴς τῆς οἰκουμένης. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλεία αὐτοῦ «ἔχει μόνον ἐπιγειον καὶ καθαρῶς κοσμικὸν χαρακτῆρα». Ἀναμένεται δὲ ἵνα διὰ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ ὑποτάξῃ τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ κυριαρχίαν αὐτῶν²⁹. Ἐν τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον ταλαιπωρεῖ τὸ ἔθνος, θὰ καταργηθῇ καὶ μία νέα ἐποχὴ εἰρήνης καὶ εὐτυχίας θὰ ἔλθῃ. Ἡ χρυσὴ αὕτη ἐποχὴ, ἣτις ἤδη ἔρχεται, παρουσιάζεται ἐν τῇ φαντασίᾳ ὡς μία ἀναγέννησις τῆς χρυσοῦς ἐποχῆς τοῦ παρελθόντος, τῶν παλαιῶν καλῶν καιρῶν τῆς πρώτης μοναρχίας καὶ ἐντὸς αὐτῆς ἡ ἀναβίωσις τῆς βασιλείας ἐξ ἐνὸς πρίγκηπος τοῦ γένους Δαυὶδ³⁰. Ἡ μελλοντικὴ προσδοκία ἐλεύσεως τοῦ «Ἰησοῦ Δαυὶδ» παρουσιάζεται ὡς κεντρικὴ ἰδέα εἰς τὸ ἀρχαιότερον προφητικὸν κήρυγμα καὶ εἰς μερικὰς περιπτώσεις καὶ εἰς τὸ μεταγενέστερον³¹. Ἦδη ὅμως, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, στερεῖται ἡ μεσσιανικὴ ἰδέα τῆς πνευματικότητος τῶν ἐπαγγελιῶν τῶν μεγάλων προφητῶν τοῦ παρελθόντος³². Ἐἴς τινα δὲ κείμενα ἀποκαλυπτικῶν συγγραφέων ἐκδηλοῦται σαφῶς ἡ κατωτέρα ποιοτικῶς ἐρμηνεία τῆς μορφῆς τοῦ Μεσσοῦ ἢ ἐκείνης τῆς εὐρισκομένης ἐν τῇ προφητείᾳ καὶ τοῖς Ψαλμοῖς³³. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει μεταπήδησιν ἐκ μιᾶς προηγουμένης ἔσχατολογικῆς ἀντιλήψεως (ἐκείνης τῆς προφητείας καὶ τῶν Ψαλμῶν) εἰς μίαν νέαν, βασικῶς διάφορον, ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἰουδαϊκῇ σκέψει τῇ συγχρόνῳ τῆς Κ. Διαθήκης, ὡς ὑπὸ πολλῶν ὑπεστηρίχθη. Πράγματι πλειὰς

29. Μ.Α. Σιώτου, Ἱστορία καὶ Ἀποκάλυψις, σελ. 36 καὶ 46 καὶ παρ' αὐτῷ σημ. 3 πρβλ. τοὺς Α. Anwander καὶ Daniel-Rops.

30. G.F. Moore, Judaism, τόμ. II, σελ. 324.

31. Διὰ πρώτην φοράν ὁ Μεσσιανικός οὗτος τίτλος «αὐτὸς Δαυὶδ» πιθανῶς συναντᾶται, ὡς ἔχει ἐν τοῖς Ψαλμοῖς Σολομώντος (πρβλ. 17:23) περὶ τὸ 48 π.Χ. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως μιᾶς αἰωνίου βασιλείας τοῦ οἴκου Δαυὶδ (πρβλ. Ψαλμ. Σολομ., 17:5) ἐμπεριείχετο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πατροπαράδοτῳ προσδοκίᾳ (πρβλ. II Βασιλ. 7:16) καὶ ἐξεφράσθη ἐν ταῖς μεσσιανικαῖς προφητείαις τῶν περισσοτέρων προφητῶν π.χ. Ἀμώς 9:11 Ἱερεμ. 23:5 κ.τ.λ. (Πρβλ. H.J. Schoeps, Paul, The Theology of the Apostle in the Light of Jewish Religious History, Philadelphia 1961, σελ. 90, σημ. 4).

32. Πρβλ. Μ.Α. Σιώτου, Ἱστορία καὶ Ἀποκάλυψις, σελ. 36.

33. Πρβλ. Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἡ Ἰουδαϊκὴ Ἐσχατολογία, σελ. 62.

ἐκπροσώπων τῆς φιλελευθέρως ἐρευνῆς ὠρνωμένη σαφῶς ἐκ διαρχικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν ἀπόψεων κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα οὐχὶ μιᾶς φυσιολογικῶς ἐξελισσομένης ἀντιλήψεως περὶ τῶν ἐσχάτων, ἐν τῇ ροῇ τοῦ χρόνου, ἀλλὰ περὶ νέας δημιουργίας ἐν τῇ ἀποκαλυπτικῇ γραμματείᾳ. «Ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος μέχρι σήμερον ἡ πλειονότης τῶν ἐρευνητῶν ἐνώπιον τοῦ ἐρωτήματος: ἐγκόσμιος ἢ ὑπερκόσμιος, ἱστορικῆ-πραγματικῆ ἢ ὑπερῆστορικῆ ἐσχατολογία, ἐπίγειος Μεσσίας ἢ ἐπουράνιος, ἀπήντησε πάντοτε ὅτι παρ' Ἰουδαίους ὑπῆρχον δύο ἐσχατολογικαὶ τάσεις, ἡ μία ἦτις ἦτο καὶ ἡ κατὰ παράδοσιν, με χαρακτῆρα ἐγκόσμιον, ἱστορικὸν—πραγματικόν, καὶ με Μεσσίαν ἐπίγειον, ἡ ἄλλη, ἡ νεωτερίζουσα καὶ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐντὸς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ παρεισφύρασα, με χαρακτῆρα ὑπερκόσμιον καὶ ὑπερῆστορικόν καὶ με Μεσσίαν ἐπουράνιον»³⁴. «Ἐν χαρακτηριστικὸν παράδειγμα μελετητοῦ αὐτῶν τῶν τάσεων εἶναι καὶ ὁ Emil Schürer, ὅστις ἐν τῇ ἱστορίᾳ του τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ μᾶς παρουσιάζει αὐτὴν τὴν διαδοχικὴν ἐξέλιξιν τῆς μεσσιανικῆς ἐλπίδος εἰς τέσσαρας φάσεις»³⁵.

Τὸ προφητικὸν κήρυγμα καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ ἐλπίς τοῦ λαοῦ εἶναι ἐστραμμένα πάντοτε εἰς τὴν ἀναμονὴν μιᾶς δικαίωσης καὶ μελλοντικῆς εὐτυχίας τοῦ ἔθνους. Αὕτη ἡ ἀναφορὰ τῆς ἐσχατολογικῆς προσδοκίας εἰς τὴν μελλοντικὴν εὐλογίαν τοῦ ἔθνους ἔρχεται κυρίως διὰ τῆς ἰδέας καὶ τῆς ἀντιλήψεως τῆς «ἡμέρας τοῦ Yahve»³⁶. Ἀργότερον ἡ ἔννοια αὕτη τῆς ἐλπίδος ἐπεξετάθη ἐκ τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους εἰς τὴν οἰκουμένην ὀλόκληρον καὶ ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος.³⁷ Ἡ διεύρυνσις αὕτη τοῦ θρησκευτικοῦ συνειδότος, καθὼς καὶ τῆς ἐσχατολογικῆς ἰδέας ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς τὰς νέας ἱστορικὰς συνθήκας αἱ ὁποῖαι ἐπηκολούθησαν τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου³⁸. Ὑπὸ τὰς νέας αὐτὰς ἀντιλήψεις πιστεύεται ὅτι ἡ μοῖρα ὄχι μόνον τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων θὰ κριθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἰδίου ἢ τοῦ κεκρισμένου μεσσιανικοῦ βασιλέως. Εἰς τὸ πρῶτον προφητικὸν κήρυγμα εἰσέτι ἡ βασιλεία τοῦ μεσσιανικοῦ τούτου βασιλέως ὀρίζετο ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἔθνους. Ἐν συνεχείᾳ τὰ ὅρια τῆς βασιλείας ταύτης εὐρύνονται διὰ νὰ εἰσέλθουν καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ὀλοκλήρου. Καὶ εἰς τὴν νέαν ὅμως αὐτὴν πραγματικότητα ἡ μεσσιανικὴ ἰδέα θέλει πάντα τὰ ἔθνη ὑποτεταγμένα ὑπὸ τὴν παγκόσμιον μοναρχίαν τοῦ Ἰσραὴλ. Ἀκριβῶς ἐνταῦθα βλέπομεν μίαν ἔντονον ἐπίδρασιν τῶν πολιτικῶν τάσεων ἐπὶ τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν προσδοκιῶν τοῦ Ἰσραὴλ. Μία ἐπίδρασις ἦτις διαμορφοῖ καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ. Ὁ G.F. Moore γράφει: «Ἡ πολιτικὴ ἢ ἔθνη, καθὼς θὰ ἡδυνά-

34. Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἡ Ἰουδαϊκὴ Ἐσχατολογία, σελ. 14.

35. Πρβλ. Emil Schürer, A History of the Jewish People, σελ. 130-137.

36. Πρβλ. R. H. Charles, A Critical History, σελ. 83.

37. Ἄμωσ 9:7. Πρβλ. E.C. Dewick, Primitive Christian Eschatology, σελ. 37,39.

38. Πρβλ. Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἱστορία τῶν χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης, σελ. 132.

μεθὰ νὰ ὀνομάσωμεν αὐτήν, προσδοκία εἶναι μία κληρονομία τῆς προφητείας. Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ αὐτῆς εἶναι: ἡ ἀνάκτησις τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς δυνάμεως· μία ἐποχὴ εἰρήνης καὶ εὐημερίας· ἡ πιστότης εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν Νόμον Αὐτοῦ· ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ κοσμία συμπεριφορὰ ἀδελφικῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἡ προσωπικὴ εὐθύτης καὶ εὐσέβεια. Ἐξωτερικὸς ὅρος αὐτῆς τῆς προσδοκίας εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσις ἐκ τῆς κυριαρχίας ξένων καταπιεστῶν καὶ ἐσωτερικὸς ὅρος εἶναι ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀναμόρφωσις ἢ ἀναγέννησις τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ»³⁹.

Διὰ τῆς διευρύνσεως ταύτης τῶν ὁρίων τῆς βασιλείας, ὁ Ἰαχβὲ θεωρεῖται πλεον οὐχὶ μόνον Βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλὰ τοῦ κόσμου ὀλοκλήρου. Τὸ νέον τοῦτο βῆμα ὀδηγεῖ εἰς μίαν περαιτέρω ἐξελισσομένην ιδέαν, εἰς αὐτὴν τῆς ἀναφορᾶς τῆς μεσσιανικῆς ἐλπίδος καὶ εἰς τὸ ἄτομον. Τὰ ἄτομα λαμβάνουν θέσιν ἐντὸς τῆς φροντίδος τοῦ Ἰαχβέ. Ἡ ἀποφασιστικὴ αὐτὴ ἐξατομικεύσις τῆς θρησκευτικῆς ἐλπίδος, κατὰ τὴν νέαν ἐξελικτικὴν μορφήν τῆς μεσσιανικῆς ἀντιλήψεως, ἠκολούθησεν ἀσφαλῶς μίαν ἀνοδικὴν πορείαν. Αἱ ρίζαι αὐτῆς ἢ καλύτερον ἢ ἀφετηρία ἐξατομικεύσεως τῆς θρησκείας ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰερεμίου καὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ⁴⁰, οἵτινες πρῶτοι ἤρχισαν νὰ ὀμιλοῦν περὶ ἀτόμου καὶ ἀτομικῆς ἀνταποδόσεως ἐν τῇ ζωῇ τοῦ ἔθνους. Ἡ ἀπαράδεκτος ὅμως διδασκαλία, ἥτις ἐφάνη κατ' ἀρχὴν περὶ πλήρους ἀνταποδόσεως ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ—πρῶτη ἔκφρασις ἀτομισμού—ἐδέχθη κυρίως τὰ πλήγματα τοῦ Ἰώβ καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ καὶ ἀντικαθίσταται διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ ἀναστάσεως. Ἡ προσωπικὴ εὐδαιμονία εὐρίσκει πλήρη ἱκανοποίησιν διὰ τὰς θλίψεις τῆς ζωῆς ἐν τῇ συμμετοχῇ τοῦ ἀτόμου, διὰ τῆς ἀναστάσεως, εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς μεσσιανικῆς ἐποχῆς⁴¹.

Ἐν τῇ ὅλον ἐν διαμορφουμένῃ δογματικῇ τῆς ἀναστάσεως ἐπραγματοποιήθη οὐχὶ μόνον ἡ προαναφερθεῖσα σύνδεσις ἐσχατολογικῆς ἐλπίδος μετὰ τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ ἡ σύνθεσις τῆς προηγουμένης καὶ τῆς νέας τάσεως⁴². Διότι ἡ ἐλπίς ἐνὸς ἐνδόξου μέλλοντος διὰ τὸ ἔθνος, παρὰ τὰς τάσεις ἀτομισμού, διετήρησε τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς καθ' ὅλην τὴν περίοδον ταύτην⁴³. Ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ εἶναι

39. G.F. Moore, *Judaism*, τόμ. II, σελ. 324.

40. Πρβλ. Β.Μ. Βέλλα, *Θρησκευτικαὶ Προσωπικότητες τῆς Π. Διαθήκης*, Ἀθήναι 1963², τόμ. Β', σελ. 80 ἐξ., περὶ τῆς ἐξατομικεύσεως τῆς θρησκείας ἐν τῷ Ἰερεμίᾳ καὶ σελ. 148 ἐξ., ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ καὶ R.H. Charles, *A Critical History*, σελ. 58. Ὁ Charles δὲν δέχεται θέμα ἀτομικῆς δικαιώσεως εἰς τοὺς προ-προφητικὸς χρόνους. Βλ. ἐπίσης G. F. Moore, ἔνωτ., τόμος I, σελ. 520 καὶ Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἐνώχ, σελ. 50.

41. Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἐνωτ' ἔνωτ., σελ. 51, ἔνωτ καὶ τοῦ N. Messel: «ὁ ἀτομικισμὸς δὲν ἐκφράζεται εἰς τὴν ιδέαν τῆς μελλοντικῆς κρίσεως, ἀλλ' εἰς τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως» (*Die Einheitlichkeit der Jüdischen Eschatologie*, Giessen 1915, σελ. 185) καὶ R.H. Charles, Ἐνωτ' ἔνωτ., σελ. 104, 129, 130 καὶ 209.

42. Πρβλ. R.H. Charles, *A Critical History*, ἰδιαιτέρως τὸ κεφ. III.

43. Πρβλ. Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἰστορία τῶν Χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης, σελ. 132.

ή προσωπική και αιωνία σωτηρία τῶν ἀτόμων, ἐντὸς ὅμως μιᾶς μελλοντικῆς δόξης τοῦ ἔθνους.

Ἡ προσδοκία τῆς μελλοντικῆς δόξης ἐκδηλοῦται ἐντόνως καὶ διὰ τῆς ἐσχατολογικῆς ἀναφορᾶς εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ αὐτῶν τούτων τῶν νεκρῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Μεσσίου. Εἰς τὴν μελλοντικὴν κρίσιν ἕκαστος θὰ κριθῆ συμφώνως πρὸς τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἐπομένως πάντες, δίκαιοι καὶ ἄδικοι, θὰ ἀναστηθοῦν διὰ νὰ ἀπολάβουν ἀναλόγως τῶν πράξεων αὐτῶν. Ἡ προσδοκία τῆς ἀναστάσεως ἐν τῇ ἐξελικτικῇ ἱστορίᾳ ἔχει ἤδη λάβει τὴν μορφήν μιᾶς γενικῆς ἀναστάσεως πάντων. Ὑπάρχουν ὅμως εἰσέτι καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀναμένουν μόνον ἀνάστασιν δικαίων. Ἐν τῇ μεσσιανικῇ, λοιπόν, βασιλείᾳ θὰ γευθοῦν οἱ δίκαιοι τὴν προσδοκωμένην εὐδαιμονίαν αιωνίως καὶ ἐν τῇ κολάσει, ἔνθα ἡ αιωνία καταδίκη, οἱ ἄδικοι θὰ τιμωρηθοῦν.

Ἐρευνηταὶ τινες κινούμενοι ἐκ διαρχικῶν τάσεων ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ διαπράττουν τὸ σφάλμα νὰ θεωρήσουν τὴν μεσσιανικὴν ἐλπίδα ὡς ἀποδεσμευμένην ἐκ τῶν καταστάσεων τοῦ παρόντος κόσμου καὶ ὡς ἀποδεχομένην νέας πνευματικὰς καὶ ὑπερφυσικὰς τοιαύτας. Τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, λέγουν, διαχωρίζονται νῦν σαφῶς. Ἐκλείπει πλέον ἡ παρατηρουμένη ἐκείνη σύγχυσις ἀμφοτέρων κατὰ τὸ παρελθόν. Ὁ παρὸν κόσμος εἶναι πλήρης θλίψεων καὶ ἁμαρτιῶν καὶ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὰς ἀντιθέτους σκοτεινὰς δυνάμεις τῶν δαιμόνων. Ὁ κόσμος οὗτος διὰ τῆς τελικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Θεοῦ θὰ καταστραφῆ. Τὸ μέλλον ἀντιθέτως κυριαρχεῖται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ὁ κόσμος τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς προσδοκωμένης εὐτυχίας. Ὁ Θεὸς εἰς τὸν μελλοντικὸν αὐτὸν κόσμον τῆς σωτηρίας, τὸν καθαρῶς ὑπερφυσικόν, θὰ ἀσκήσῃ τὴν ὄλην Του ἐξουσίαν. Ὁ οὐρανὸς εἶναι ἡ τελικὴ πραγματοποίησις τῶν ἐλπίδων. Ἡ προσδοκία διὰ τὴν μελλοντικὴν βασιλείαν, καταλήγουν οἱ αὐτοὶ ἐρευνηταί, ἀπομακρύνεται καὶ ἐκ τῆς ἐννοίας μιᾶς γῆς ἀναμορφωμένης⁴⁴.

Ἐν τῇ προόδῳ καὶ ἐξελίξει⁴⁵ ταύτῃ τῆς μεσσιανικῆς ἐλπίδος ἔπαιξεν ἀνα-

44. Ἡ θέσις αὕτη διὰ μίαν πνευματικὴν καὶ ὑπερφυσικὴν κατάστασιν τῆς μεσσιανικῆς βασιλείας συναντᾶται καὶ ὡς ἡ τελικὴ φάσις ἐξελίξεως τῶν ἐσχατολογικῶν προσδοκιῶν ἐν τῇ ἐρευνῇ τοῦ Emil Schürer (πρβλ. τὸ μν. ἔργον αὐτοῦ). Εἶναι ἀληθές ἐν τούτοις, ὅτι εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Schürer ὑπάρχει σαφῆς τις διάκρισις μεταξὺ μιᾶς δῆθεν παλαιᾶς καὶ νέας μορφῆς ἐσχατολογίας, ἥτις ἀσφαλῶς δὲν ἀνταποκρίνεται ἐν τῇ ἀντικειμενικῇ θεωρήσει τῶν πηγῶν. Ἴσως «οὗτος δὲν θὰ διέκρινε τόσο σαφῶς μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νεωτέρας ἐσχατολογίας, ἐὰν ἐδέχετο τὴν ὑπὸ χριστιανικῆς χειρὸς ἐπεξεργασίαν ἀποκρύφων τινῶν ἔργων τοῦ συγχρόνου τῆ Κ. Διαθήκης Ἰουδαϊσμοῦ. Ἡ ἀποδοχὴ μιᾶς τοιαύτης ἐπεξεργασίας ἐξηγεῖ πληρέστερον τὴν σύνδεσιν τόσοσιν ἑτεροκλήτων στοιχείων εἰς μίαν εἰκόνα ἐντὸς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔργου» (Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἡ Ἰουδαϊκὴ Ἐσχατολογία, σελ. 17).

45. Ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ ἐξελίξεως τῆς μεσσιανικῆς ἐλπίδος ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ ἐσχατολογίᾳ οὐδόλως ἐννοοῦμεν ταύτην ὡς ἀποτέλεσμα ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων, ὡς π.χ. τοῦ Παρισισμοῦ. Ἀλλὰ δεχόμεθα τὴν ἄποψιν μιᾶς αὐτονόμου καὶ ὄλων κατ' ἴδιαν ἐξελίξεως ἐν τῷ Ἰου-

σταλτικόν ρόλον ή προσπάθεια δογματοποιήσεως τῶν προσδοκιῶν, ἥτις ἐπεχειρήθη ὑπὸ τῶν Γραμματέων τοῦ Νόμου. Αὕτη, ἡ κατὰ τὰ ἄλλα θαυμασία ἐργασία τῶν νομοδιδασκάλων, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξασθένεισιν τῆς μεσσιανικῆς ιδέας εἰς σημαντικὸν βαθμὸν⁴⁶. "Ἦδη ὅμως ἐντὸς τῆς περιόδου, ἣν ἐξετάζομεν, εἶχεν ἀρχίσει μία ἀνακίνησις καὶ πάλιν τῆς ἐξησθημένης μεσσιανικῆς ἐλπίδος διὰ τῆς δημιουργίας ὀλοκλήρου φιλολογίας, τῆς γνωστῆς ὡς ἀποκαλυπτικῆς γραμματείας. Πάντως εἶναι γενικῶς παραδεκτὸν ὅτι ἡ μεσσιανικὴ ιδέα οὐδέποτε ἀπέθανε τοῦλάχιστον εἰς τὸ γενικὸν αὐτῆς σχῆμα τῆς ἐλπίδος δι' ἓν καλῦτερον μέλλον τοῦ ἔθνους⁴⁷. Ἰδιαιτέρως δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη

δατισμῶ. Ἡ ἀντίληψις περὶ ἐνιαίας ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Κ. Διαθήκης φαίνεται ὅτι ἐπεκράτει ἐν τοῖς ἔργοις τῶν Πατέρων καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ γραμματείᾳ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἐν τῷ ἰουδαϊσμῷ τῶν χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης ἐπεκράτουν δύο διάφοροι, εἰς τὰ οὐσιώδη τοῦλάχιστον σημεῖα, ἐσχατολογικαὶ τάσεις, εἶναι ἀποτέλεσμα νεωτέρων θεωριῶν μελετητῶν τινων τῆς ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας. Περὶ δύο ἰουδαϊκῶν ἐσχατολογιῶν θεωρίας ἔγραψαν οἱ : 1) Emil Schürer, Geschichte des Jüdischen Volkes, Ἀγγλ. μετάφρ., 2nd vol., 2nd Division, by J. Mac Pherson, Edinburgh 1890· 2) Adolf Harnack, Das Wesen des Christentums, Ἀγγλ. μετάφρ. by T.B. Sannders, N. York 1901· 3) R.H. Charles, A Critical History of the Future Life in Judaism, Christianity and Islam, London 1913· 4) Wilhelm Bousset, Apokalyptik, ἐν Realenzyklopädie für Protestantische Theologie und Kirche 1896, σελ. 237 ἐξ. καὶ Die Religion des Judentums im neutestamentlichen Zeitalter. 3te Aufl., Tübingen 1926· 5) August F. von Gall, Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, Eine Religionsgeschichtliche Studie zur vorkirchlichen Eschatologie, Heidelberg 1926· 6) Paul Volz, Die Eschatologie der Jüdischen Gemeinde im neutestamentlichen Zeitalter nach den Rabbinischen, Apokalyptischen und Apocryphen Literatur dargestellt, Zweite Aufl. des Werkes «Jüdische Eschatologie von Daniel bis Akiba», Tübingen 1934· 7) Albert Schweitzer, Geschichte der Leben-Jesu Forschung, Ἀγγλ. μετάφρ., London 1922· κ.ζ. Περὶ ἐνιαίας δὲ ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας συγχρόνους θεωρίας ὑπεστήριξαν οἱ : 1) Gustav Dalman, Die Worte Jesu, 2te Aufl., Leipzig 1930· 2) Wilhelm Wrede, Das Messiasgeheimnis in den Evangelien, Gottingen 1901· 3) Nathaniel Messel, Die Einheitlichkeit der Jüdischen Eschatologie, Giessen 1915· 4) George Foot Moore, Judaism, in the First Centuries of the Christian Era, the Age of the Tannaim, Harvard Univ. Press 1946, ὅστις εἶναι εἰς ἓκ τῶν σοβαρωτέρων ἐρευνητῶν τοῦ συγχρόνου τῇ Κ. Διαθήκῃ ἰουδαϊσμοῦ (πρβλ. Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἡ Ἰουδαϊκὴ Ἐσχατολογία, σελ. 13-37, ἐνθα ἐκθεσις καὶ κριτικὴ τῶν θέσεων τῆς πρώτης ομάδος μελετητῶν καὶ σελ. 37-57, ἐκθεσις καὶ κριτικὴ τῶν τῆς δευτέρας ομάδος).

46. Πρβλ. Emil Schürer, A History of the Jewish People, σελ. 134.

47. Πρβλ. Emil Schürer, A History of the Jewish People, σελ. 136 καὶ Σ.Χ. Ἀγουρίδου, Ἡ Ἰουδαϊκὴ Ἐσχατολογία, σελ. 19-20: «Διὰ τὸν Ἰουδαϊσμὸν τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυρίου ὁ κεντρικὸς πυρὴν δὲν ἦτο ἡ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑπερβατικῆς τινοῦ ἀτμοσφαιρας λύτρωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ κυρίως ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐξουσίας καὶ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Ἰσραήλ». Ἐπίσης πρβλ. W.O.E. Oesterley, Ecclesiasticus (The Cambridge Bible), 1912, σελ. LXXIII· καὶ A.P. Hastoupis, The Conception of the Messiah, σελ. 9.

τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ, καθὼς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν κειμένων τῆς Κ. Διαθήκης, ἡ μεσσιανικὴ προσδοκία εἶναι ἀνανεωμένη καὶ συγκινεῖ βαθύτατα τοὺς πιστοὺς τῶν Συναγωγῶν.

Εἰς τὴν συνέχειαν θὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν ταύτην τῆς μεσσιανικῆς ιδέας καθὼς καὶ ἄλλας ἐσχατολογικὰς προσδοκίας ἐντὸς τῆς ἀποκαλυπτικῆς φιλολογίας.

(Συνεχίζεται)